

„Mindig egy másik erőből is kérve...”

Beszélgetés Nádasdy Lajossal

BESZÉLGETŐTÁRS: KÖNTÖS LÁSZLÓ

(Az interjú 2008-ban, Lajos bácsi 95. születésnapja alkalmából készült)

— *Lajos Bácsi, mi indított Téged arra, hogy a lelkipásztori hivatást válaszd? Talán a családi háttér vagy valamilyen egyéni élmény?*

— Nem annyira a családi háttér, hanem gimnazista koromban a misszió fogott meg nagyon. Már gimnazista koromban Pongrácz József teológiai tanár bibliakörébe jártam. Ő ugye a külmisszióval foglalkozott nagyon és én a külmisszió iránti érdeklődés kapcsán jutottam el odáig, hogy esetleg, ha teológus leszek vagy elvégeztem a teológiát, a külmisszióba megyek. Ez azonban nem valósult meg, mert a teológia elvégzése után 1937 februárjában, amikor az I. lelkészsképző vizsgát megkaptam, ugyanakkor megkaptam a kinevezésemet a pápai református gyülekezet segédlelkészeként. Gyülekezeti szolgálatom 1937. március 1-én kezdődött és azóta aztán, bár foglalkoztam a külmisszióval, Molnár Máriának a dolgaival, általánosságban csak gyülekezeti szolgálattal voltam. Soha nem váltam ki teljességgel a gyülekezeti szolgálattól, még akkor sem, amikor a Pápai Gyűjteményekhez kerültem, mert akkor megbízott lelkészként Sárvárra kineveztek. Szóval 1937. március 1-én volt az első gyülekezeti szolgálatom, hetven évvel ezelőtt. Nagyon megrendített az, hogy alig néhány nappal a kinevezésem után szól a principálisom, Ólé Sándor bácsi, hogy édesdedem – ez volt a szavajárása – vasárnap pedig maga fog prédikálni. Megrendített, hogy abban az ősi pápai gyülekezetben, ahol előttem annyi nagy ember szolgált, most én állhatok a szószékre. Jólesett, hogy utána Medgyaszay Vince püspök úr azt mondta: „köszönjük tiszteletes úr”.

És Ólé Sándor melyik napon mondta, hogy vasárnap prédikálnod kell?

— A hét elején. Ő ti. hozzá volt szokva, és én megtanultam nála, hogy egy papnak el kell készülni pontosan. Amikor segédlelkésze voltam, minden szombaton lediktálta a prédikációját, legépeltem, és ő vasárnap betűről betűre elmondta. És én megtanultam, azt is csináltam egész életemben, hogy szombaton énhozzám nem jöhetett senki. Én akkor egész nap készültem. Pláne, amikor Nemesvámoson voltam, ahol délelőtt és délután is kellett prédikálni. Általánosságban mindig megkaptam a lózungot, a bibliaolvasó vezérfonalat, abban benne volt a vasárnapi textus, és én egész életemben mindig a lózung alapján prédikáltam. Megvannak az összes lózungok itt nálam, és bármikor meg tudom mutatni, hogy melyik vasárnap miről prédikáltam. Sajnos az első prédikációimból csak alig néhány van meg, mert felszabadítóink, amikor kirámoltak bennünket itt Celldömölkön, az apósomékat és minket is, a házból, szétszórtak mindenemet.

— *Arra emlékszel, hogy miről prédikáltál?*

— „Én vagyok az út, az igazság és az élet”. Az úton velünk járó Jézus Krisztusról. Arról,

hogy észreveszed-e, hogy veled jár, ahogy megígérte, hogy veletek vagyok minden napon a világ végezetéig.

Meddig voltál segédlelkész Pápán?

— 1938. augusztus 31-ig. Akkoriban Pápához tartozott Farkasgyepű is, ahol volt egy gyerekek számára készített üdülő, vagy gyógyintézet-féle és oda is ki kellett járni. És egy késő tavaszi vagy nyár eleji vasárnapon kimentem, ragyogó, gyönyörű szép idő volt, mire visszafelé jöttem, egy hatalmas esőt kaptam a nyakamba, teljesen átáztam. De ugyanakkor délután szolgálatom volt Kéttornyúlakon, nem tudom mi okból, most már nem emlékszem rá, de temető avatás is volt, s én azon csurom vizesen hazamentem, s aztán mentem Kéttornyúlakra, átázva, átfázva, s néhány hét alatt kaptam egy mellhártyagyulladás. S ennek a mellhártyagyulladásnak a következményeképpen egyenlőre szolgálni nem tudtam, s amikor felépültem a betegágyból, nagyjából, akkor, hogy úgy mondjam, gyógyulni és üdülni Celldömölkre rendelték, amely akkor fiókegyházként Pápához tartozott. Akkor Tóth János volt a segédlelkész, akit megválasztottak Kálmáncsára. Iderendelték, hogy itt feliperedve majd később visszakerülhetek Pápára. Később aztán tényleg visszakerültem, 41-ben. Eddig tartott itt „rövid” szolgálatom. Visszakerültem először az ORJÓ, az Országos Református Jóléti Társaságnak az irodájába, amely egyházkerületi iroda volt, és onnan meg bekerültem a püspöki hivatalba. Úgy hogy 42 január elsejével lettem ún. püspöki segédlelkész Medgyaszay Vince püspök úr mellett és ott voltam egész 45-ig amíg a háborúnak vége nem lett.

Éz ugye az az épület, amit ma a Tarczy Lajos Általános Iskolának hívunk?

— Igen. A püspöki palota. A földszinten volt a hivatal, mellette volt két tanító lakás. Ott lakott Kis Árpád meg a Császár Ede és az emelet rész volt a püspöklakás, vendégszobák. Két teremben volt a püspöki hivatal a földszinten, a kettő között volt egy ilyen kettős ajtó, átjárás, és hát az egyikben voltam én, a másikban meg a püspök úr és a titkár voltak. Nekem nem kellett ott lenni, mikor ők tárgyaltak bárkivel is, de minden tekintetben részt kellett vennem a hivatal munkájában.

— Hogyan működött ekkor a püspöki hivatal? Mi volt például a Te feladatod?

— Az én feladatom az iktatás volt. Fazekas Miska bácsi volt a püspöki titkár. Reggel 8-kor kezdtük, ő fölbontotta a leveleket, sorba rakta, s nekem átadta. S aztán 9 órakor lejött a püspök úr, addigra be volt iktatva, s azután csináltam a betűsorost. Ti. betűsorost kellett csinálni. S akkor ők ketten elintézték. Püspök úr lediktálta Miska bácsinak, aki gyorsírással leírta, s aztán amikor másolni kellett, például körlevelet, azt odaadta nekem. Általánosan mondhatom, hogy már a hetedik püspököt, mondjam így, szolgálom, élem, ugye Antal Gézánál kezdtem, s aztán Medgyaszay püspök úr lett az utóda, aki az az igazi atya, hogy úgy mondjam. A püspök atya, az a Medgyaszay Vince volt. Nem tudják sokan, elmondom. Akkor nagyon sok segédlelkésznek nem volt helye, s a püspök nyolc-tíz ilyen munkanélküli segédlelkésznek küldött 20–20 pengőt. Az nagy pénz volt akkor, havonta ! De nem ám a kerületi pénztárból, hanem a saját zsebéből! Egy érdekes eset, ez megint csak jellemző rá. Amikor a háború vége felé közeledtünk, a somogyiak menekültek természetesen. Ott volt lelkész Takácsi Dezsőnek az édesapja, és Takácsi Dezső is ott volt segédlelkész. Menekültek, vagonban. S egyszer csak jött a Dezső, be a püspöki hivatalba, hogy megérkeztek Pápára, nincs pénzüik kiváltani a vagon, nem tudnak mit csinálni, segítsen a püspök úr. Jól van, rendben van, mondta a püspök úr, belenyúlt a bukszájába, s odaadott nekem száz pengőt. Azt mondta, tiszteletes úr, most kimegy, váltsa ki a vagon, keressen fuvarost. S ez is történt. S

azért nem adta a Dezsőnek a pénzt, mert ő híres volt arról, hogy a borocskát szereti. Kérdezte a püspök úr, hogy talállok-e fuvarost. Mondom, ismerem az összes fuvarost, az én unokabátyám is fuvaros, majd valamelyiket majd megtalálom. Ott a Nagytemplomnál, ahol most park van, ott szabad tér volt akkoriban, és ott voltak ezek, hat-hét fuvaros. Mindnek megvolt a maga neve, aztán tényleg kiváltottam, s így mondom, ahogyan hívták, a Csetusz Jancsit fogadtam meg, s a száz pengő elég volt a vagon kiváltására, s hogy a Takácsékat kiszállítsa Tapolcafőre. Szóval ez volt a Medgyaszay Vince. Hivatal délig volt, aztán ebédidőre hazamentünk, én is hazamentem, ugye már feleségem is volt.

— *És hol laktál, Lajos bácsi?*

— Akkor a Vak Bottyán utcában laktam. Aztán meg kint... megállj csak... a Felső-Hosszú utcának a végén.

— *Ezek bérelt lakások voltak?*

— Igen. De aztán bekerültem a püspöki palota mellett a Blum házba. Ott kaptam egy első emeleti lakást, s aztán később ott lett a levéltár az én lakásomban. Egy három szobás lakás, úgy hogy az egyik kapun kijöttem, a másikon bementem. Délután háromtól hatig volt a hivatal, akkor lejött a püspök úr, aláírta, amit kellett, megbeszéltük a Miska bácsival a dolgokat. Hat órakor aztán vége volt, elmehettem, a Miska bácsi ment a Kaszinóba, én meg elmentem haza.

Értem...

— Miska bácsi mindig...

— *Mindig ment a kaszinóba?*

— A Kaszinóba szokott menni pihenni. Fazekas Mihálynak is volt egy fia, lelkész, azt te nem ismerted...

— *Nem.*

— Úgyhogy azért elképesztő dolog volt az én számomra, amikor hát megkaptam a kinevezésemet, hogy ott volt a püspöki titkárnak a fia, ott volt a Bolla Feri, aki később balatonahnádi lelkész volt, és hát volt protekció, meg egyéb... Nem ők kapták meg ezt a kinevezést, hanem én. Nekem megdöbbenő, persze örömteljes. Nagyon sokat tanultam akkor.

— *Akkor bepillantást nyerhettél az egyházkerület életébe is...*

— Mindenbe, mindenbe. Amikor iktattam a leveleket, mindent el kellett olvasnom. Mindent tudtam, de természetesen, nem mondták ugyan, de tudni kellett, hogy ami ott történik, az bizalmas dolog, nem kerülhet ki. Úgy hogy akármit kérdeztek értőlem, sokszor a Benedek Sándor, Boda Jóska meg a többiek, Fejes Sándor, hogy na mi volt, szavazatoknál, meg mindennél, mondom, majd megtudjátok... A kerületnek minden dolgát ismertem, jóformán az összes papot ismertem, a nagy espereseket, mert hát ugye, tényleg... olyan tekintélyes férfiak voltak, nem mint a... na nem... nem szólok... ugye érted?

Hogyne...

— Jött az ilyen kürtös kalapjába a Fülöp József, körmendi esperes, meg ezek, meg Szüts József. Hát ezek aztán jöttek Pápára, s ha valamit írni köllött, akkor nálam voltak. A Szüts József az nagyon akkurátus ember volt, alsóörsi, a veszprémi egyházmegye esperese, nagyon mély hangú, tekintélyes egyéniség, aztán mindig ... új bekezdés, meg nem tudom micsoda...

Megszoktam, hogy amikor diktáltak, akkor tudtam, hogy hol kell... meg: két centire kezdje tiszteletes úr... pontosan meghatározta, hogy hol kezdjem a levelet.

— *Lajos Bácsi, szavaidból, a nagy tekintélyű esperesekre emlékezésből mintha azt venném ki, hogy akkoriban mintha nagyobb lett volna az egyházfegyelem...*

— Természetesen. Ott nem lehetett... Azok az esperesek, ha nem ért be pontosan valami, akkor már ott volt a levél, hogy amennyiben be nem küldi, kiküldi valamelyik lelkészt, majd az megcsinálja... Szóval nem lehetett azt csinálni, mint manapság... És az is döbbenetes az én számomra, hogy a mai fiatal lelkészek közül sokan, azok nem prédikálnak, hanem felolvasnak. Ott van a Bibliában, aztán forgatják és felolvassák a prédikációt. Az nem fogja meg a gyülekezetet. Az nem belülről jön. Soha életemben nem olvastam föl prédikációt. Az első időszakban én is azt csináltam, mint az Ólé bácsi: leírtam, aztán megtanultam kívülről.

— *Amikor a püspöki hivatalban voltál, akkor nem voltál gyülekezeti lelképásztor?*

— Nem. De mentem szolgálni, hadd mondjam meg, összeírtam, hogy hol szolgáltam. Nos, 64 gyülekezetben szolgáltam ilyen vagy amolyan módon. Mikor püspöki káplán voltam, meghívtak ide is, oda is, igehirdetésre, konferenciára, ifjúsági konferenciára. Kovács Bálinttal meg ezekkel, akiket hát ismersz, a KIE-seket. Dobos Károllyal nagyon sok konferencián együtt voltam, előadást tartottam, vagy presbiteri konferencia volt, s a nyitó prédikációt én tartottam. Szóval így szolgáltam segédlelkészként is sokfelé.

— *Ez azt jelenti Lajos bácsi, hogy a misszió ügyét mégsem adtad föl, csak nem a külmisszióban, hanem a belmisszióban tevékenykedtél. Aktívan részt vettél a korabeli ifjúsági mozgalmakban...*

— Részt vettem, hogyne. Mondom, Diósjenőtől, Szokolyától elkezdve le Nagykanizsáig nagyon sok gyülekezetben szolgáltam. Most a múltkor került a kezembe a Pápai Hírlapban megjelent hírecske, hogy a Nátus számára készült egy ilyen ifjúsági konferencia, és elképedésemre az van benne, hogy a nyitó igehirdetést Nádasdy Lajos püspöki segédlelkész tartja.

Eszerint Téged számon tartottak, mint missziói ifjúsági lelkészt?

— Igen.

És ez a KIE-n belül történt?

— Nem annyira. Általában ismertek, meg a Dunántúli Protestáns Lapban gyakran megjelent a hírek között, hogy hol szolgáltam.

Nem maradtál tehát az iroda falain belül, hanem számontartottak, mint igehirdetőt. Ennek bizonyára hasznát vették, amikor elkerültél a püspöki hivatalból. De erre hogyan került sor?

— 45-ben, amikor a püspököt, Győry Elemért is kizavarták a püspöki palotából és elköltözött Nagy Ernőékhez, aki egy főorvos volt Pápán,

Elzavarták? Kellott az épület?

— Nem tudom mért kellett, mert amikor jöttek, amikor Pápát bombázták, természetes volt a következmény, hogy ide is érnek, akkor a feleségem azt mondta, menjünk Celldömölkre a szüleikhez. Eljöttünk az utolsó napon, mielőtt Pápára bevonultak volna. Akkor már ott laktunk a Blum házban. S azóta sokszor gondolkodom azon, hogy milyen naiv is az ember, aki nem

ismeri a háborút. Arra gondoltunk, lezártuk a lakást, egy részét a dolgainknak idehoztuk Cellbe, az apósomékhöz, de a bútoraink ott maradtak, és egy csomó könyvem. De hiába volt, ott volt a kapun a svéd menlevél, hogy úgy mondjam, nem törődtek ezek semmivel.

Elfoglalták az épületet?

— Elfoglalták az épületet.

Lajos bácsi, ezek szerint te nem voltál már Pápán, amikor elfoglalták a Kollégiumot és kipakolták a könyvtárat...

— Nem voltam Pápán. Hallottam róla, hogy kipakolták az udvarra és a Józsi bácsi összeszedett ott egy csomó embert, aztán fölpackolták a templompadlásra, meg az Edelényi doktorékhoz, s meg ahova csak lehetett. Viszont a levéltári anyag ott volt egy házban, az udvaron, tudod, s azt meg behordták az én lakásomba, a Blum házba. A Trócsányi meg a Kövy Zsolt ott rendezgették az anyagot, amit tudtak. Aztán később ugye eladta a Békefy Benő az épületet, a püspöki palotát, s aztán egybe vették később a Blum házzal, amikor iskola lett.

Lajos bácsi, a közeledő front tehát a te életedben is nagy változást hozott, elkerültél Pápáról...

— Rendezetlenek lévén a dolgok, a püspöknek, Győry Elemérnek megmondtam, hogy akkor én is eljövök a feleségemmel ide Cellbe. Eljöttünk együtt, s időközben, mivel hát édesapámról tudtam, ő Enyingen volt, és tájékozódni akartam, lementem Enyingre. Úgy, hogy vonattal le tudtam menni Hajmáskérig, a vasutasok levittek, és Hajmáskérről gyalog mentem le Enyingig. És akkor végig jártam ott a gyülekezeteket, Mezőszentgyörgyön az Ötvös Sándornál voltam, aztán akkor Csajágon, Berhidán, Kiskovácsiban, és mindenütt összeszedtem a híreket. Aztán elmentem Pápára, s a híreket átadtam a püspöknek. Látszott, hogy itt teljes átrendeződés lesz. A püspöknek ott akkor nem kellett segítenem. Hanem a háborúban elment vagy elvitték a fülei lelkészt, aki meghalt, s a püspök kinevezett Fülére helyettes lelkésznek, ahol aztán később a Szabó Sándor szolgált.

— *Igen, igen. Ez a Mezőföldi Egyházmegye.*

— Na most akkor, pár hét múlva, amikor megtalálták a lelkésznek a holttestét, a temetési szolgálatot én végeztem... meg hát a többit is... akkor aztán engem meg akartak oda választani. Ugye a törvény szerint, ha valaki valahol szolgált, oda nem lehetett megválasztani. Akkor Bózsa Sándor volt az esperes, lent Siófok alatt, nem is tudom most hirtelenében hol, megírtam neki, hogy a temetés után megkértem a polgárdi lelkészt, az Antal Gyulát, hogy légy szíves szolgálni, mert én elmegyek, mert meg akarnak választani és nem akarok keveredést. S akkor én otthagytam Fülét, visszajöttem Cellbe, mert innen meg Mohács Imre elment. S itt elkezdtem összeszedni a gyülekezetet. S akkor a püspök kinevezett újra ide segédlelkésznek. S egészen addig maradtam itt, míg Nagyvázsonyba meg nem választottak.

— *Rendes lelkésznek?*

— Rendes lelkésznek. Közben itt anyaegyházzá szerveztem a gyülekezetet. 1946. december 23-án vettem át Ólé Sándor bácsitól, a gondozó lelkésztől a gyülekezetet, mint helyettes lelkész. Szegény Jakab Lajos mindig azon kínlódott, hogy ő az első lelkésze a gyülekezetnek. Mondom, persze, hogy te vagy a legelső megválasztott, rendes lelkész, de a helyettes, aki már az anyaegyházban szolgált, az én voltam.

— *Mikor választottak meg Nagyvázsonyba?*

— 1948. augusztusában. Akkor még az özvegy papné ott lakhatott, de akkor már félig-meddig az új parókia, a mostani parókia meg volt építve, és én már az új parókiába költöztem be, s 1949 februárjában iktattak be hivatalosan.

Tehát ez volt az első önálló gyülekezeti helyed?

— Igen, ez volt.

Lajos bácsi, aztán nem is került szóba, hogy visszakerülj a püspöki hivatalba?

— Nem, mert időközben végzett a Győry Károly, a püspöknek az unokaöccse, s a Győry Elemér őt vitte oda maga mellé. Először a milyen Dezső volt ottan, Inotán volt lelkész...

Csajághy?

— Igen, a Csajághy Dezső volt ott.

Lajos bácsi, még erről az időszakról... ez egy nagyon fontos időszak, 1945-48 között. Úgy tudom, hogy te bekapcsolódtál a politikai életbe is...

— Itt belekerültem a politikai életbe

Hol itt?

— Celldömölkön. 1945 után ugye, már itt voltam. Na és az történt, hogy akkor a Szijszék meg én is Nemzeti Parasztpárti voltam, Szijszék képviselő lett, én akkor nem lettem képviselő, nem is akartam sose az lenni. 45-ben bekapcsolódtam, mivel diák koromtól kezdve kapcsolatom volt a népi írókkal. Például Móricz Zsigmond itt vendégem volt Cellben a negyvenes évek elején, meg Erdei Ferenc. Az lett ennek az eredménye, hogy bevásztattak a Nemzeti Bizottságba, először. Akkor lettem itt a Nemzeti Parasztpárt helyi titkára, majd járási titkára, meg később Vas megyei titkára. És a dr. Buday Ferenc volt az első nemzeti bizottsági elnök, utána én lettem az elnök. Szóval nem kis dolog volt, egy kálvinista pap nemzeti bizottsági elnök. Ugye a Nemzeti Bizottság 16 tagú volt, minden pártból négy ember, és az volt az érdekes, hogy a Független Kisgazdapárt elnöke a gondnokom volt, a Ferenczy Mózes, a Mák Dani bácsi pedig volt a Szociáldemokrata Párt elnöke. És nagyon jól megvoltunk egymással, a templomba is eljöttek. A templomban ugye nem az, hogy ilyen vagy olyan ígehirdetés, ott ígehirdetés hangzott.

— A Nemzeti Bizottságoknak mi volt a szerepe?

— Mindenütt Nemzeti Bizottságok voltak, azok voltak a községek vagy a városok vezetői. Mellettük másodlagosan dolgozott a képviselő testület. Úgy hogy a nemzeti bizottsági elnök nélkül semmi nem történhetett... Ekkor egy nagyon régi vágyat sikerült teljesíteni, hogy ti. Celldömölkön gimnázium szerveződjék. A Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt tett egy kis egyoldalas fölterjesztést a minisztériumba, hogy gimnáziumot kérnek Celldömölknek. Persze, hogy elutasították. Akkor még Buday Ferenc volt a Nemzeti Bizottság elnöke, és jött hozzám, akkor már a Parasztpárt megyei titkára voltam, s a Parasztpárté volt a kultusz-minisztérium. Ott dolgozott a Tarr Kálmán, meg a Kovács Jóska. Te ezeket ismerted...

— Személyesen nem, a Tarr Kálmánról tudok, hiszen a fia is lelkész, a Kálvin Kiadó igazgatója.

— Meg a Kovács József, nagyszerű ígehirdető. Később ez a két ember bekerült a Konventi Irodára. Na már most, a kapcsolataim megvoltak, s akkor elhatároztuk, hogy tartunk egy nagygyűlést, s meg kell hívni egy tekintélyes Parasztpárti embert, s kivenni belőle az ígéretet,

hogy legyen gimnázium. Alaposan nekiláttunk a dolgoknak, az én kezembe futott össze minden szál. Az összes községtől megkérdeztük, hogy kik jönnének ide gimnáziumba, létszámot, mindent meghatároztunk, képviselő testületet. S akkor volt egy olyan esetünk, hogy tavasszal, 46 júniusában kellett volna egy nagygyűlést tartani itt. És nem jöttek meg. Kinevettek bennünket, s akkor én dühösen fölmentem, s nem éppen dicséretes módon énekeltem Péter bácsinak, meg ottan a Nánásy volt az ilyen ügyek szervezője. S akkor azt mondtam, hogy rendben van, csúffá tettek bennünket, de egy gyűlést feltétlenül kérünk az ősszel, de annak az idejét, meg hogy ki legyen, azt mi határozzuk meg. Ebbe bele is mentek. Így történt, hogy amikor már a teljes előkészület megvolt, sikerült megegyezni abban, hogy 46 szeptemberében Keresztury Dezső, a kultuszminiszter jön ide. Megígérték, én aztán többször is fönn voltam, tényleg, ez így történt. A Keresztury lejött, egy igen nagy gyűlést szerveztünk itt itteki, két-három ezer ember volt itt, vidékről is. És kérlek szépen, míg fölment oda a pulpitusra, oda, ahol most a posta van, addig nem volt ott semmi sem látható. Hanem amikor a Nemzeti Bizottság, akkor még a Buday Feri üdvözölte, és említette, hogy gimnázium kéne Cellre, egyszerre előkerültek a transzparensék, meg a nagy üvöltözés, hogy „gimnáziumot Celldömölkre”, Keresztury meglepődött. Nem gondolt ő arra, hogy itt ilyen gyűlés fogja fogadni. Én sem mondtam neki sose. S akkor azon a gyűlésen megígérte a gimnáziumot Celldömölknek. Ez annyira tény kérlek szépen, hogy amikor nekiadtuk a dokumentumokat egy nagy halommal, és én újra, amikor megírtam a gimnáziumszervezés történetét, átnéztem őket, oda van írva a kérésünkre az államtitkárnak, a Nagy Józsefnek odairta, hogy mindent el kell követni, hogy gimnázium legyen Celldömölknek. „Megígértem: Keresztury”. Úgyhogy meg is történt, ősszel megkaptuk a gimnáziumra az értesítést, de csak 1947. januárjában nyílt meg, mert addig tartott míg igazgatót... Pápáról a gimnáziumból akartam, a későbbi igazgatót a Rab Pista bácsi után, nem is tudom ki lett az igazgató... azt hívtam meg először igazgatónak, de aztán később lemondott, hogy nem vállalja mégsem a szervezést, aztán lett a Vass Károly. Most a 60 éves jubileumon az igazgató köszöntött is, mint aki református lelkész... Nádasy Lajos... hát a kutya se tudja máma már jóformán... meghívta ide Keresztury Dezsőt és hát azután lett gimnázium. Nagy tapsot arattam, hogy úgy mondjam.

Szóval, Lajos Bácsi, a kapcsolataidnak köszönhető a celldömölki gimnázium.

— Igen, a kapcsolataimnak lett az eredménye az anyaegyházzá szervezés is jóformán, mert hiszen megvolt a kapcsolatom minden fele. Úgy hogy még mikor Nagyvázsönyba kerültem, akkor is...hát nagyon kitolt velem a Győry Elemér, mert az új parókia befejezéséhez öt ezer forint segélyt kértem. Hát, Tarr Kálmán, meg a Jóska, meg a Simon Sándor. Meg is ígérték, egy hét múlva ott lesz az ötezer forint. Hát kérlek szépen, egy hónapig vártam, semmi nem jött, s akkor a sógoromat, az Pesten élt, levélben megkértem, menjen be, s kérdezze meg, mi van. Hát kiderült, hogy utánam a Győry Elemér ment Pestre és az én öt ezer forintomat eldirigálta a szentgotthárdi gyülekezetnek, a Fejes Gábor fiának, a Fejes Lacinak, aki ott volt lelkész, hogy egy házat vegyenek. Én akkor írtam, megvan a levél, ott a levéltárban, írtam egy dühös levelet a Győry Elemérnek, hogy hogy' tehetett ilyet. Tudja, hogy hogyan lakom én most Nagyvázsönyban? Úgy, hogy nincs a fejem fölött, csak mennyezet van, nincs semmi, gerendák vannak, meg nincs kályhám, meg egyéb... És aztán akkor írja vissza, hogy neked igen jó ismeretséged van, menj föl, aztán te biztos kapsz megint. Tényleg fölmentem, de akkor már csak három ezer forintot tudtak adni, mert annyira kifogyott a pénz. De az a három ezer forint is jó volt, mert abból be tudtuk fejezni a parókia építését. Szóval ilyen körülmények között, mivel politikailag, hogy úgy mondjam otthon voltam ezekben a

dolgokban, mindig tudtam, hogy hol kell kereskedni, kivel kell tárgyalni, hogyan kell tárgyalni. Nincs másképp ma se. Sokszor gondolkodom rajta, olyan szépen, olyan kis naivan... a Bölcskei ugyan eléggé erőteljesen szól mostanában, de még mindig nem elég erőteljesen ahhoz, hogy a kommunisták jól értsék. Mert ezekkel, nézd, nem lehet másképp tárgyalni, mint határozottan. Ha határozottan kijelenti valaki... Nem az, hogy meglepődünk azon, hogy nem küldik a pénzt, meg hát várjuk a pénzt... Követeljük! Tessék teljesíteni – ezt ki kell mondani, kerek-perec, akár tetszik, akár nem az illető úrnak.

— *Úgy érzed, hogy az egyház nem elég határozott?*

— Nem elég határozott egyik egyház sem.

Lajos bácsi, nem tudom, mert pl. a legutóbbi választáson az egyházak elég egyértelműen állást foglaltak...

— Hát igen, de nem elég határozottan. Én a magam részéről, amikor vitába keveredtem, elég kemény válaszokat szoktam adni, mint aki politikailag tudtam, hogy hogyan kell beszélni. Pedig tudták rólam, hogy ki vagyok. Zánkán megválasztottak tanácstagnak

— *Tanácstagnak? Zánkán? Ez hogyan volt lehetséges?*

— 1954-ben voltak újra választva a tanácstagok. Zánkán is tudták, hogy korábban benne voltam a politikában, s nem félek attól, hogy beleszóljak bizonyos dolgokba. Szélsőbaloldali tanácselnök és tanácsitkár volt és abban a körzetben, ahol laktam, ahol a parókia van, tudtom nélkül összebeszéltek az atyafiak. A jelölógyűlésen előterjesztette a Dezső József, hogy kit javasol a párt. Erre föláll a Kuruc Sanyi, és akkor bejelenti, hogy mi a nagytiszteletű urat akarjuk tanácstagnak. Ott voltam, majdnem kiestem a padból. Az elnökség is meg volt döbbenve, elkezdődött a purparlé. A társaság egyhangúlag ragaszkodott ahhoz, hogy én legyek a tanácstagjuk. S megkérdeztek, hogy elvállalom-e. Ha egyszer mindenki azt akarja, elvállalom, mondtam. Nem tudtam, hogy mibe vágom a fejszemet. S mikor megválasztottak, jött a Muravecz nevű egyházi megyei főnök először, mondván, hogy hallotta, hogy megválasztottak, mondjak le. Mondom, dehogy mondok le. Ha egyszer megválasztottak, nem mondok le, ezt tessék tudomásul venni. S akkor mozgósították a járási pártbizottságot, egy gyűlés volt, s akkor ott a gyűlésen is... de először bejöttek hozzám, új határozatokat kellett hozni, meg nem tudom mi, hogy szavazzam ám meg. Mondom, uraim, természetesen megszavazom, amikor úgy látom, hogy az hasznos a községnek. Este a gyűlésen, amikor ott gyülekeztek, ott beszélgettem, s egyszer csak hallom a hátam mögött, hogy „melyik a pap?”. A járási főnök kérdezte ezt, s akkor mondják neki, hogy „maga előtt áll”. Ők aztán nem követelték, hogy mondjak le, hanem ez a Muravecz, az ÁÉH embere legalább ötször-hatszor volt nálam. Sose felejttem el, feleségem szegény, ugye Zánkán le lehetett látni az állomás felé vezető útra, kinézett, s mondja, te, már megint jön ez az ember. Akkor írtam Nagy Imrének, akkor még Nagy Imre volt a miniszterelnök. Megvan a másolata most is, meg a válasz is. Aztán a megye megkapta az utasítást, hogy engem hagyjanak békében. Így aztán, amíg én Zánkán voltam, 56 március végéig, akkor mentem el Nemesvámosra, tanácstag voltam, s minden gyűlésen ott is voltam, s a gazdasági bizottságnak nem csak tagja, hanem elnöke is voltam. Úgy hogy nem tudtak, talán nem is mertek aztán kizárni semmiféle dologból. Máig is van egy-két meghívóm, amelyeket jó megnézni, miről is tárgyaltunk akkor. A múltkor került egy a kezembe és benne van, hogy szervezni kell a tévészót, s minden tanácstag tartsa kötelességének, hogy hirdesse, hogy mennyivel jobb lesz és hasonló.

— *És akkor Te is szervezted a TSZ-t, mert ez volt a kötelességed? Ilyenkor mit csináltál?*

— Semmit. Én a téeszcsét nem szerveztem.

Persze, hogy nem. De ilyenkor mit tudtál csinálni? Azt mondtad, hogy te nem szervezed? Mit mondtál?

— Ugye, a tanácsstagok se szervezték, mert azok jó része is református volt, két-három református is benne volt a tanácsban. Úgy hogy a presbiterek nagyon jól tudták, hogy nincs rá szükség, a pap se szervezi. Zánkán addig nem volt téeszcsé, míg én ott voltam. Nemesvámoson sem szerveztem, ott is jöttek a járástól, küldték a kisbíró, hogy menjek át, s akkor a községházán, hogy ez meg ez akar lenni, akkor volt éppen... megállj csak... úrvacsorai előkészítő bibliaórák egész héten. Mondták, hogy elkezdődött a TSZ-nek a szervezése, s én is lépjek be. S akkor azt mondtam, hogy uraim, vegyék tudomásul, hogy én sem a szószéken, sem egyébként nem hirdetem a TSZ-t. Nekem nem az a feladatom. Kereken megmondtam nekik. S akkor az úrvacsorai előkészítőn tömve volt, ott az istállóból készített... hát ugye, ilyen tanácssterem, sírva jöttek asszonyok, mert ott erőszakoskodtak. Sose felejttem el, akkor este az volt az Ige, amikor Jézus a tengeren jár és hát Péter mondja neki, hadd mehessek oda, s akkor, hát kint hallgatóztak, azt mondtam nekik, hogy ez elkerülhetetlen, semmilyen vonatkozásban megakadályozni nem tudjuk. Azt kell csinálni, rábízni magunkat Jézus Krisztusra, s ezt mondani: Uram, tarts meg minket, mert elveszünk. Ez az, ami minket megtarthat. Sose felejttem el, ez volt. Ez szerdán volt, s aztán pénteken reggel akartam bemenni Veszprémbe, s az autóbusz megállóban odajött hozzám az egyik szervező, s mondja, hogy nagytiszteletű úr, beszerveztük a falut, jóformán mindenki belépett a téeszcsébe. Mondom örüljenek neki, tudomásul szolgál. Az volt a szerencsém, hogy az egyik iskola-társam lett a tanácstitkár. És hát így békében hagytak Vámoson. Nem nagyon volt számomra nehézség. Hiszen a gyerekek is, az összes be volt íratva hittanra, 60–80 gyerek volt, tudtam dolgozni. A konfirmandusok külön órára jártak.

— Lajos bácsi, erről jut eszembe, annak volt-e valami következménye még Nagyvázsonyban, hogy 1948 előtt politikai szerepet vállaltál?

— Nem igazán, apró ügyek. Ott volt egy rendőrkapitány Nagyvázsonyban, Sós nevezetű. Ő piszkált. Elrendelték pl. Áldozócsütörtökön azt hiszem, hogy ürgét kell önteni, most ezt kell, azt kell, sokszor vasárnapra. Persze én sose mentem ki. Mikor először jött hozzám a rendőr, éppen menni akartam a templomba. Mondom, nem hallja, hogy szól a harang? És énnekem nem az a dolgom, hogy ürgét önteni menjek, hanem az a dolgom, hogy menjek Igét hirdetni a templomba. Mondja meg a főnököknek, hogy a református pap nem megy ürgét önteni, máma Áldozócsütörtök van. És mi történik? Tíz év múlva nemesvámosi lelkész vagyok, jön hozzám az egyik nemesvámosi leányzó, Kovács Zsófi, Veszprémbe dolgozott, tiszteletes úr, férjhez megyek, és bemutatnám a vőlegényemet. És kérlek szépen elhozza a vőlegényt és ki jön be, mint a Sós elvtárs és a Zsófi. Elmeredtek a szemei, az is meglepődött, no meg én is. Mondom Sós úr, hogy kerül maga ide? Aztán kiderült, hogy már nem rendőr, hanem kőfaragó Veszprémbe egy kőfaragó mesternél. Rendesen megesküdött a leányzóval pár hét múlva. Szóval ilyen eseteim is vannak. Ilyen apró bökölődések voltak, de hát azokat kibírtam. Zánkán, mondom, megválasztottak tanácsstagnak, ott meg hiába próbálták, hogy lemondassanak 1954-ben.

— 1956 tavaszán aztán Vámosra kerültél...

— Vámoson már annyi eredménye volt az ilyen, hogy úgy mondjam ismeretségnek, hogy amikor mint tanácsbíró kiküldtek ugye valahova, egyes helyekre, pl. az ősi gyülekezetbe,

mondja a lelkész meg a lelkészné, aki tanítónő volt, hogy állandóan piszkálja az igazgató, hogy hogyan mer bemenni a templomba, mert a papné volt a kántor. Hogy' mer bemenni a templomba, mikor tanítónő? S akkor én, amikor ez a később százados Cs. József jött számonkérni egyszer, a püspöknek megmondtam ugyan, meg az esperesnek is ezt a dolgot, hogy tegyenek valamit, megmondtam amannak is. Mondom, nézze kérem, ott van az a szerencsétlen papné, hát az kántor, papné. Hát hogy' meri egy igazgató állandóan támadni és idegesíteni? Hát, mondom, ez önöknek mindegy? Hogy' lehet egy embert így tönkretenni? Azután sose bántották a papnét.

— *Lajos bácsi, bizonyára ilyen tapasztalatok alapján mondtad az imént, hogy határozott hangra van szükség.*

— Igen. Na és az az érdekes... nem tudom miért... de amikor Békefy meghalt és jött a választás, hat főjelölt volt. Honnan tudom? Onnan tudom, hogy négy úr állított be hozzám egyszer a választás előtt Vámoson a hivatalba. Kik voltak? Az ÁVH egyik fő korifeusa, nem tudom a nevit, a veszprémi fő ávós, az egyházi ávós, meg még egy úr. S akkor azzal kezdték, hogy tiszteletes úr, maga őszinte ember. Tanácsstag volt, politikus volt, tudjuk, hogy a Nemzeti Parasztpártnak volt vezető egyénisége. Őszinte beszédet kérünk. Ezek és ezek a püspökjelöltek, hatan maradtak, abból háromnak van esélye szerintünk, s mondja meg nekünk, ki az, akit a papok leginkább püspöknek tartanának. Még akkor a Nyáry Pali volt az egyik főjelölt, egyházkerületi főjegyző, meg a Bakos Lajos, most nem jut eszembe a harmadik... a Fekete Sándor is, tudod, hogy ő igyekezett... Hát én azt mondtam, nézzék uraim, szerintem dr. Bakos Lajos a legképzettebb, akár így nézem, akár úgy nézem, a prédikációit sokat olvastam, mert akkor bírálatra a prédikációkat ki szokták adni, tudod... Voltak ezek a...

— *Lelkészi kiskörök?*

— Igen, ezek a kiskörök...

És ott egymás prédikációt bíráltatok?

— És az egyiknek az elnöke én voltam, és akkor ki-kiadták, beszédtek tőlünk az esperesek a prédikációkat, hármat, és akkor a Bakosé hozzám került. Nem tudtam, hogy az övé. És akkor elmondtam nekik, hogy szerintem Bakos Lajos az, aki mondjuk tudásban, meg egyéb tekintetben is odavaló, bár szangvinikus természet, azt tudom. Hirtelen kirobban, de azt böcsülöm benne, hogy utána már bocsánatot is kér egy óra múlva, ha esetleg netán valakit megbántott. S egyszer Lajos megkérdezte, te, voltak tenálad is? S mondom, voltak énnálam is. Te kit ajánlottál? — kérdezte, s mondom, mit gondolsz, kit ajánlottam? Szóval ilyen esetek voltak. Hogy miért? Az ég világon mindent tudtak rólam. Tudták, hogy az apám például ispán volt és akkor a pusztaiak megválasztották az első kommunizmus alatt a puszta vezetőjének. Hogyha bekapcsolódott az ember ilyen vonatkozásban, figyelték is, lehet, hogy engem is figyeltek... Igen, biztos, hogy figyeltek.

Lajos bácsi, váltunk témát! Nagyvázsöny, Zánka, Nemesvámos — tehát ezek voltak a lelkipásztori állomások. Ez az életednek a lelkipásztori vonulata. De van egy másik is: a történelem iránti érdeklődésed honnan ered?

— Nézd, én alapjában véve szeretem a történelmet és mindig foglalkoztam vele. Volt olyan gondolatom is, hogy egyháztörténész leszek. Az első ilyen történelmi írásaim megjelentek, mikor püspöki káplán voltam. Akkor jelent meg az első a Lelkészegyesületben. Trombitás

Dezső, aki teológustársam volt, később esperes lett...

Aztán Los Angelesben, Kaliforniában lett lelkipásztor...

— Írt a Lelkészegyesületbe egy cikket a lelkészválasztásról, hogy a lelkészt ne a gyülekezetek válasszák, hanem a püspök nevezze ki. Akkor én már Medgyaszay mellett voltam, és hát volt egy ilyen vita. S akkor fogtam magamat, és hát nem mondtam a püspöknek, nem kértem tőle engedélyt, s írtam arról, hogy mit szól Kálvin a püspöki „egy kézhez”. S ilyenek voltak benne, hogy nem kell feladni a régmúltat, Kálvin idézeteket hoztam. A püspök is olvasta. Nem tudott róla, ő is meglepődött rajta. Tiszteletes úr, hát maga így? Mondom, miért, rosszat írtam, püspök úr? Azt mondja, nem, nem írt rosszat. Én aztán megírtam ott elég vastagon, azután elhallgattak ezzel. Ez volt az első, ami, hogy úgy mondjam országosan ismertté tett. Ennek lett a következménye az, hogy amikor a Református Jövő — akkor még Péter János volt a szerkesztője, azt hiszem —, kerületi megbízottakat keresett, hát akkor a Bottyán Jánost, aztán meg Esze Tamást meg engem kértek fel ilyen tudósítóknak. Úgyhogy a dumántúli egyházkerület részéről én lettem a tudósító. Nem felejttem el, hogy amikor A. Tóth Sándor lett a pápai rajztanár, én készítettem vele az első riportot, s azután nagyon sok cikkem jelent meg. S volt egy ilyen Nemzeti Könyvtár c. kiadvány, s volt benne egy hirdetmény Finnországgal kapcsolatban, s az egyik pályázatot én nyertem meg, és a „Bem Apó” c. nemzeti kiadványban meg is jelent. Szóval így kezdődött. S később, amikor aztán bekerültem a Gyűjteményekhez, akkor kezdtem tulajdonképpen a valóságos történelmi dolgokat írni, és méghozzá úgy, hogy kapcsolatom volt a szombathelyi levéltárral, dr. Kiss Máriával, Horváth Ferivel. Aztán meg a veszprémiel, a a Takátszal, annak mutattam meg először azt a vámosi oklevelet, amelyikről írtam. S aztán a Vasi Szemlével kerültem kapcsolatba és az Életünkkel. Az Életünkben jelent meg az első cikkem Petőfivel kapcsolatban, amelyik abban a kötetben is benne van, amelyik nagy port vert fel, állítólag Fekete Sándor gyomorgörcsöt kapott, mert a vaskalaposok nem akarták elhinni, hogy vannak új dolgok is. Annak idején, amikor megírtam, hogy nem Horváth Lenkét tanította... akkor elképedtek. S azután, amikor a Kiss Jóska összeállította a többkötetes kritikai kiadást, egy nyikkot sem szólt, hogy a Nádasdy Lajos 1972-ben már megírta azokat a dolgokat, amiket ő is írt.

Lajos bácsi, egy kicsit előreszaladtunk. Arra azért kíváncsi lennék, hogy miért kerültél a Gyűjteményekbe, különösen, ha arra gondolok, hogy a nemesvámosi gyülekezet egy nagy, erős gyülekezet még ma is. Mi vett rá téged arra, hogy a Gyűjteményeket válaszd?

— Amikor én odakerültem, nem volt ám virágzó gyülekezet... Akkor alig voltak hittanra jelentkezők is. Szegény elődöm, hogy úgy mondjam, eléggé rusztikus természetű egyéniség volt. Úgy készültem, ahogyan mondtam, a lózung alapján prédikáltam. De mindig volt mellette valamilyen idézet, és ehhez hasonló dolog, vers vagy más. S nagyon szerették hallgatni az atyafiak, s a gyülekezet nagyon szépen szaporodott. Úgy hogy a gyerekek is mind be voltak írva hittanra, és eléggé fegyelmeztem a társaságot.

— Ennek még ma is híre van. Molnár Csabától, a mostani lelkésztől hallottam, hogy mennyire határozott, fegyelmező lelkipásztor voltál.

— Így van. Kérlek szépen, ott nem lehetett dumapartit csinálni. És a presbitereknek is azt mondtam, nézzék atyámfiai, maguk a gyülekezet atyjai, hogy úgy mondjam, presbiter atyák, én is mindig annak tartom önöket. Önök megkívánják tőlem, hogy a kötelességemet teljesítsem mindenféle tekintetben, és elvárják tőlem azt, hogy a gyülekezetet építsem. Én

viszont hadd várjam el önöktől azt, hogy önök is teljesítsék a kötelességüket, és példamutató templomba járók legyenek. És kérek szépen 24 presbiterem minden vasárnap ott volt a templomban. Miúdig. A gondnokkal együtt. Akkor körbe ment a gondnokság, csak egy évig volt egy ember gondnok, és ő választotta ki a dékánokat, két dékán volt. Én aztán nem válogattam, ha jött egy szegényebb, gazdagabb, ahogyan jött évről évre, és odavaló volt, és templomjáró volt, akkor az lehetett presbiter és gondnok, egyébként nem. Volt olyan ember, akit nem választottak be, nem javasoltam. S aztán nekem támadt először, hogy hát megvette már a gondnoki kalapot... Mondom, nézze, csak használja nyugodtan a gondnoki kalapot, de nem lesz gondnok Nemesvámoson. Nem jár templomba, tehát ilyen ember nem lehet az egyházközség gondnoka. El volt intézve.

Lajos bácsi, mégis, miért döntöttél a Gyűjtemények mellett?

— Bakos Lajos jött ki hozzám, kétszer is Vámosra, ebben az ügyben. Mert én korábban a Veszprémi Egyházmegyében levéltáros és könyvtáros voltam. Ezt tudta a Lajos. Én tettem akkor rendbe a Veszprémi Egyházmegye könyvtárát meg levéltárát is. Nem tudom aztán, hogy jutott eszébe, hogy engem bevisz az Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeibe munkatársnak. Aztán hát beleegyeztem. Aztán, amikor már megválasztottak, kicsit össze is kaptam vele, mert hát ugye kongruát nem kaptam, s aztán a fizetésem kevesebb volt, mint Vámoson. Kézpénzben mondjuk volt fizetésem, mert Vámoson először csak 500 Ft. volt a fizetésem, meg tíz kiló gabona családonként. Ez annyit jelentett, hogy aratás után hozták meg a gabonát, 260 család volt, az 26 mázsa gabonát jelent, ugye. Meg a fát is kitermelték a temetőből. 56-ban meg villámgyorsan az egyház erdeiből úgy föltöltöttek, hogy évekig elég volt a fa. Úgyhogy... aztán... hát én nem tudom... meggyőzött a Lajos. Nem volt meglepődve Miklós Dezsővel. Kis akarnok volt az, hát ezért is hagytam ott olyan korán. Mert, ugye 73-ban én ott hagytam a gyűjteményeket. Mert olyanokat csinált... Általában soha nem válaszolt a levelekre. A legritkább esetben. S általában nekem írogatták a leveleket, éntőlem kértek könyvet, meg nem tudom mi, s azt követelte tőlem, hogy mutassam meg neki a leveleket, amiket kapok. Mondom, lököm, azt nem éred meg, mert az személyes levél, és én nem mutatom meg neked azokat. Aztán meg történt olyan, hogy összepakoltam, Francicsné volt akkor a titkárnő, mondtam, adja föl. S a Miklós Dezső az hónapokig, hetekig nem volt Pápán mikor én odakerültem. Elment Pestre egy hónapig, hónap elején visszajött, a fizetést ugye kiadta, s újra ment Pestre. A Miskával mindig arrogánsan beszélt, mert a Miska is volt ott a könyvtárban...

— Márkus Mihállyal, a püspökkel...

— A Márkus Miska. Szentgyörgyvölgyről odajött és pápai segédlelkész volt vagy helyettes. Na szóval, megyek másnap, s látom, a csomag ki van bontva, szét van szórva. S mondom, mi van, Margit? Azt mondja, megjött az igazgató úr, s azt mondta, ő nem engedélyezte, s ezeket a könyveket nem lehet kiküldeni. Hát akkor persze megint összeakasztottuk a bajszunkat, bár énvelem nagyon jól ki lehetett jönni mindenkinek, mert eléggé türelmes vagyok. S aztán ő néha ellentétbe került... valamit a város kért egyszer és nem teljesítette és panaszt tettek a püspöknél. Aztán a püspök behívatta Veszprémbe. Nekem ezt maga Bakos Lajos mondta el, s aztán ott is el kezdett hepciáskodni. Nem tudom mit kértek a várostól, valami kiállításra anyagot. Szóval a Lajos akkor elmondta neki, hogy nézd, én most kimegyek, megfésülködöm, visszajövök, addig gondolkodhatsz, hogy megcsinálod, vagy nem csinálod meg. A következménye meglesz aztán. S úgy látszik, a Miklós Dezsőnek megjött az esze, akkor csinálta azt a kiállítást, ami a folyosón volt, meg aztán az egyik

osztályteremben, de te ezt nem tudod, van róla cikk a Naplóban is. Jó kiállítás volt annak idején. Valami okból a város ezt kívánta. Szóval azt mondta nekem a Bakos, ha nem csinálta volna meg, azonnal kirakta volna... Szóval egyszer aztán azt mondtam a Lajosnak, nézd, én ezzel az emberrel nem dolgozok, nyugdíjba megyek. Azt nem teheted meg, mondta. De megtehetem, mert nem lelkész vagyok, hanem kültag, és betöltöm a 60. életévemet januárban, 73-ban. Mégis kénytelen volt tudomásul venni, s én 1973. február 1-jével nyugdíjba is mentem. Így kerültem aztán ki a gyűjteményektől egy darabig, és akkor kezdtem aztán jobban írogatni pályázatokat meg ilyesmiket. Meg hát dolgoztam ősszel, a Sárvári Cukorgyárnak répaátvevője voltam éveken keresztül, három-négy-öt hónapig, januárig, sokszor szeptembertől kezdve, az jó mellékkereset volt. Meg hát a cikkek, amiket írtam, mindig hoztak valamit. Éppen gondolkodtam rajta. Mondjuk a legmagasabb cikk-díjam most nem régen volt, 23.000 Ft., az Életünkben a Stettner-Zádorról, s a legkisebb 90 fillér. A Dunántúli Protestáns Lapban jelent meg annak idején a segédlelkész konferenciáról egy összefoglaló cikkem és a Pongrácz Józsi bácsi főszerkesztő 90 fillérrel díjazott.

Szóval Lajos bácsi, te 1973-ban nyugdíjba mentél, mert nem jöttél ki Miklós Dezsővel. De térjünk egy kicsit vissza oda, amikor Bakos Lajos hívott a Gyűjteményekbe Nemesvámosról. Mikor volt ez pontosan?

— 1968-ban. Akkor még nem válaszoltam neki, és 69-ben aztán megint csak elkezdte.

Akkor a Gyűjtemények igazgatója volt Miklós Dezső, s akkor téged milyen beosztásba hívtak?

— Beosztott munkatárs voltam. Az egyházkerületi közgyűlés beosztott munkatársnak választott meg. És én akkor azonnal azon a közgyűlésen, akkor még vámosi lelkész voltam, le is tettem az esküt.

Hányan voltak akkor a Gyűjteményekben munkatársak?

— Csak én. Senki más.

— *Illetve Miklós Dezső igazgató, de ő nem volt ott sosem.*

— Legtöbbször nem volt ott.

És milyen volt a könyvtár? A levéltárban ki dolgozott?

— A levéltárban Kiss Gyula volt egy pár hónapig, amikor Tóth Kálmán után nyáradi lelkész lett. Aztán a Kiss Gyula egyszer csak elkezdett bejárni, s a Miklós Dezső rá bízta a levéltár anyagának a rendezését. S ő csinált is egy fondjegyzéket. De közben rettenetes dolgok is történtek. Mindig idehozta a könyvtárba az anyagot és amit kiselejtezett, azzal másnap reggel a Francesicsné gyűjtotta be a kályhát. Nekem semmiképpen nem tetszett ez a dolog. Hogy mit selejtezett ki, hogyan selejtezett, ezeket a dolgokat nem tudom, de az biztos, hogy nagyon sok anyagot elégetett.

A Kiss Gyula után ki volt a levéltárban?

— Senki sem.

S ha jött valaki valamilyen kéréssel?

— Akkor át kellett vele menni, s az anyagot elhoztuk a könyvtárba.

Ekkor már a Csáky utcában volt a levéltár; ugye?

— Igen, akkor a veszprémiek tették rendbe a levéltárat. Nagyon jó kapcsolatba kerültem velük. A veszprémi levéltárosok rakták be a vas állványokat, s ők rakták rá az anyagot is. Ez 72 körül volt, mielőtt én elmentem, már megvolt. Ingyen megcsinálták.

Milyen volt a könyvtár?

— Hát, rettenetes állapotban volt. Itt is egy halom könyv, ott is egy halom könyv. Nem volt rendezve jóformán semmi sem. Nagy volt az összevisszaság. Mikor hát odamentem először, Miklós Dezsőt ismertem, mert Füreden találkoztam vele egy ilyen lelkesértekezleten, mikor Pápára került, akkor Bognár Karcsi bemutatta. De akkor még szó sem volt arról, hogy valamikor én odakerülök. Aztán mondja Miklós Dezső, hogy ismerkedjek a könyvtárral, mert hát meg kell ismerni. Mondom, nézd, én előbb ismertem, mint te. Mert teológus koromban általában mindig bogarásztam valamit, és akkor Pongrácz Józsi bácsi ezt tudta rólam, és ha nem volt ott, vagy valahova el kellett mennie, akkor mindig szólt... Ha órán volt akkor is: tiszteletes úr, menjen le, helyettesítsen. Szóval Pongrácz Józsi bácsi idejében én már ismertem a könyvtárnak a beosztását, és én nagyon sokat rákosgattam ott. Meg ha nem volt, egy hétre elment, akkor Trócsányi volt a helyettese, de én voltam lent a könyvtárban. Aztán Trócsányi le szokott jönni, hogy na, tiszteletes úr, el tudja látni? Hát persze, nagytiszteletű úr, hiszen ismerem ától cettig az egész könyvtárat. Úgyhogy, ha valamire szükség volt, akkor én ott el tudtam igazodni. Volt egy katolikus pap, egy bencés szerzetestanár, aki Józsi bácsihoz sokat járt és a könyvtárból sok mindent használt, s ha nem volt a Józsi bácsi, s keresett egy könyvet, ki tudtam neki adni. Megmondta, hogy mire van szüksége, megnéztem a katalógusban, s ki tudtam neki adni. Úgyhogy azt a könyvtárat, mielőtt még megválasztottak volna, már rég ismertem. Persze, nem volt az olyan, mint az én teológus koromban, mert hiszen, ki volt szórva, ugye. A Józsi bácsi idejében elég jól összerakták, de hát tudod, hogy aztán rendbe én raktam már, amikor az egészet elkezdtem ellenőrizni. De ezt már nem a Miklós Dezső idejében, hanem, amikor együtt voltunk a Kövy Zsolttal.

— Kik jártak a könyvtárba a 60-as évek végén, 70-es évek elején. Jártak egyáltalán?

— Nem igen. Egy páran voltak mindössze, egy tanár a tanítóképzőből, meg hát inkább fiatalok jártak, akik verseket kerestek, meg ilyesmi. Meg a volt dohánygyári igazgató szokott bejönni, dolgozott valamin. Talán négyen-öten, ha voltak ilyenek. Később meg a [Szalai] Tóni. Ritkán, hogy ha jött vidékről valaki, egy-egy pap pottyant be néha-néha.

Hogyan kerültél ismét vissza a Gyűjteményekbe?

— Bakos Lajos belenyugodott aztán a döntésembe, de egyszer mondta, hogy Lajos, reaktiválunk. Mondom, azt nem éred meg. Miért?— kérdezte. Azért, mert nekem nagyon jó a helyem, ott van Sárvár, azzal megbízottok, s abba most már beledolgoztam magamat, tisztességesen össze is szedtük ott a gyülekezetet. Most hagyjam ott? S aztán mégis visszakerültem 1981-ben, s úgy volt a megegyezésem a püspökkel — akkor már a Kovách Attila volt a püspök —, hogy én csak azért megyek vissza, mert Kövy Zsoltot ismerem, a levéltárban dolgozott. Nem tudom, hogy ki jön ide Kövy Zsolt után, amíg a Kövy Zsolt itt lesz, addig én is itt leszek. Ebből folyt aztán az, hogy mikor te odakerültél, akkor én szabadságra mentem, hogy úgy mondjam, s úgy tekintettem, mint aki végleg otthagyta a Gyűjteményeket. Azután, amikor veled beszélgettem, újra visszamentem.

Lajos bácsi, nagyon jó, hogy visszajöttél, ma is hálás vagyok érte. Így legalább személyesen is átvehettük tőled azt a hatalmas munkát, amelyet elvégeztél. Az állomány teljes revíziója óriási teljesítmény volt, ma is annak alapján tájékozódunk. A piros keresztet ma is

ott vannak a szaknaplókból azok mellett a tételek mellett, amelyeket megtaláltál. Ami azt jelenti, hogy megnéztél minden egyes katalógus-cédulát, s ellenőrizted, hogy megvan-e a könyv. Hiszen miután a könyvtár szétszóródott a háborúban, nem minden kerülhetett vissza a helyére. De voltaképpen hogyan is végeztél ezt a revíziót?

— Az első rész a munkanaplóban megvan, amit nektek adtam. Ott pontosan megvan, mit végeztem. Én akkor minden nap beírtam, még azt is láthatod, hogy a túlórám mennyi. Reggel nyolckor bementem és este hatkor jöttem haza. Mindig lehordtam a könyveket a kocsira, rendeztem, aztán elővettem a szaknaplókat. S aztán újra visszahordtam. Jó kis torna volt.

Hány évig tartott?

— 1970–71–72-ben, de akkor még csak nagyjából rendeztem át az egészet, Hanem mikor 1981-ben visszakerültünk, Zsolt meg én. Kovách Attila behívatott bennünket, hogy visszamennénk-e, mikor Miklós Dezső már betegeskedett. Zsolt lett ugye az igazgató s azután kezdtem el újra a revíziót, de már akkor úgy, hogy a jórészt rendbe tett anyagban könnyebben dolgoztam. Eljutottam a végéig, csak azt a részt nem tudtam már megcsinálni...

Ott, a hátsó raktárban...

— Pedig abban is sok olyan anyag volt, ami ebből oda került. Te, Lacim, megkerült, ott volt a szekrény tetején egy öreg graduál... Egy ilyen nagy graduál, amelyikben szögletes hangjegyek vannak. Ott volt a szekrény tetején hosszú ideig, amikor én még ott voltam. S amikor újra visszakerültem 81-ben, nem láttam. Visszakerült az? Egyetlen példány, amelyik országosan is nyilván van tartva. Ez mindig izgatott, légy szíves nézd meg, megkerült-e?

Melyik szekrényről van szó, Lajos bácsi?

— A régi feldolgozóban. Ott volt egy szekrény, és annak a tetején volt. Nagyon jól emlékszem rá, hogy amikor egy iskola, egy ilyen zeneiskolai kirándulócsoporthoz volt ott, két tanár jött velük, és kérték, hogy mutassam meg. Megmutattam nekik, s kérdeztem, hogy le tudnátok ezt énekelni? És akkor visszaraktam, és utána, amikor 81-ben visszakerültem, már nem találtam sehol sem. Hogy aztán hova lett, visszakerült-e a nagy alakú dolgok közé, nem tudom, fogalmam nincs róla. Meg egy ideig aggódtam a Széchenyi beírású könyv miatt is, amelyet ajánlott az iskolának. Az egy darabig megint csak lappangott.

— *Az megvan. De Lajos bácsi, egyáltalán, hogyan kerülhetett egy graduál, csak úgy, egy szekrény tetejére?*

— Nem tudom. Szédületes anyagok voltak ott, kérlek szépen. Pláne ott hátul, amelyek nem voltak beiktatva. Azokat ti rendbe tettétek?

— *Hogyne. Azt a raktárat felszámoltuk, már nem kötegekben áll ott a könyv. Az anyag másik része egy külső raktárban van. Ennek a graduálnak majd utána nézek, de őszintén, nem tudok róla. De lépjünk tovább. Nem elég, hogy ezt a nagy kitarást, aprólékos figyelmet igénylő munkát elvégeztél, bekapcsolódtál a tudományos életbe is, számon tartottak mint kutatót is.*

— Nekem nem volt képesítem, a magam nyomorúságán tanultam meg, amit megtanultam. Meg a szombathelyiektől. Kiss Máriától, Feiszt Gyuritól, Tilcsik Gyuritól, Horváth Feritől. Ezekről tanultam sokat. Időközben aztán megbízás alapján is dolgoztam a Tudományos Akadémia céhes kézműves ipar árszabásainak az összeállításában. Minden vármegyéből volt valaki. A Vas megyeit nem ők csinálták, a levéltárosok, hanem írtak egy

levelet, hogy vállaljam el. Úgy hogy az országos céhkataszterben is dolgoztam. S voltak más megbízásaim is, amelyeket ők nem vállaltak el, s Mária szólt, hogy menjek és végezzem el. Tőlük nagyon sokat tanultam. Az egész Vas megye összes írata a kezdetektől, ami megvan, mind átment az én kezemen. Mária volt a fő céhes. Sokszor volt úgy, hogy Mária azt mondta, nem találják az anyagot, hát én megtaláltam. Úgy hogy a Mária majdnem kiesett a székéből, amikor mondom, itt van ilyen stóc eredeti céhíevél, az egész Vas megyéből, összeírás 1762-ből. Mondom neki, hogy már nem maga lesz ám a fő céhes, hanem én! Meg is írtam, a Vasi Szemlében közölték, az osztrákok használják is. A veszprémi akadémiai bizottság céhes kutatócsoportjának is a tagja lettem.

— *Magyarán, Lajos bácsi, miután a Gyűjteményekhez kerültél, bekerültél a tudományos életbe is.*

— Igen. Aztán akkor, amikor megírtam a pápai pálos iskolai színjátszás történetét, akkor kerültem be az Irodalomtudományi Intézetnek a 18. századi szekciójába, amelyik iskoladrámákkal foglalkozott. Meg is jelent egy két kötetes mű, amelyben sokszor szerepelek. S aztán kezdtem pályázatokat írni. Három-négy pályázatot is nyertem a Veszprémi Akadémiai Bizottságnál, úgyhogy helyes volt az elnöknek a titkárnője, hogy amikor a már a harmadikat nyertem, azt mondja, Lajos bácsi, váltson bérletet! Úgy hogy sorba nyertem a pályázatokat, s közben megismertem mindenkit, aki a témával foglalkozott. Nemzetközi konferencián is tartottam előadást, pl. a pápai molnár céh vízmesterének a szolgálati rendjéről. Ilyen nem volt sehol sem, nagyon érdekesnek tartották. A pápai molnár céhnek egész nagy hatalma is volt. Kirendelhetette a molnárokat például az erdőre fát válogatni, ítékezhetett fölöttük. Így aztán bekerültem a „brancsba”. S így dolgoztam aztán a pápai kőszínház történetén. Akkor a Mátyus Feri, meg a Németh Zoltán mondták, hogy kiírják a pályázatot, s írjam meg. Akkor a Nőnevelő Intézet jött, s aztán a Győrök Leónak a dolga. S aztán Vas megyei vonatkozásban a kemenesaljai vízimalmok, majd a pápai vízimalmok története. Aztán sok egyéb celldömölki és pápai pályázatra is jelentkeztem, s ezek szép pénzeket is hoztak, kipótolták a jövedelmemet. Így aztán nem volt problémám, hogy a nyugdíj mellett mi módon élek meg. Mit gondolsz, mennyi volt a nyugdíjam? 1800 Ft.

— *Szóval, Lajos bácsi, mióta a Gyűjteményekhez kerültél, s nyugdíjba vonulásod után is, folyamatosan kutatsz.*

— Ugye, a könyvek átmentek a kezemen. S amikor valami olyat láttam, ami esetleg később hasznos lehet, leírtam egy cetlire. Egész sereg ilyen cetlim volt, például a múltkor is, amikor kértem a Rómer Flóris térképét, megírtam, hogy melyik könyvben hol található. Meg is küldte Mezei Zsolt.

— *Lajos bácsi, ezt mindig is bámultuk. Legendás a könyvtárismereted. Nagyon sok olvasónk tanúsíthatja ma is, hogy emlékezetből tudod, mi hol van. S még most is megkeresed könyvtárunkat, levéltárunkat adatokat kérve.*

— Persze.

— *Magyarán most is dolgozol.*

— Szeretném megírni a celldömölki apátságnak az őstörténetét. Annyi hiba van abban a Roland-féle ítéletlevélben. Ezt a Jóskaék, a Hudi meg a Köblös Jóska tudja, majd kielemezik. Szóval ezt szeretném megírni, s majd meglátom, sikerül-e megélnem.

— *Lajos bácsi, banális kérdés, de azért mély értelmű is: mi a hosszú élet titka?*

— Az, hogy a hivatást, amit választottunk, azt soha ne tehernek, vagy ígának érezzük, amit a nyakunkba vetettek, hanem végezzük jó szívvel, mindig türelemmel. Ez az egyik része. A másik pedig a nyugodt, kiegyensúlyozott családi élet. Az a családi élet, ahol a családtagok szeretetben, nyugalomban egymásért együtt dolgoznak magáért a családjáért és átvitt értelemben a nemzetért, a nemzet jövőjéért. Ez a hosszú élet titka. Semmi más nem kell. A lélek tisztasága, az erkölcs tisztasága és a belső nyugalom. Nálam ez volt a hosszú életnek a titka. Soha nem idegesítettem, ha sok volt a munkám, én vállaltam a szolgálatot, teljesítem lelkiismeretesen, erőmből tellően, és mindig egy másik erőből is kérve és újítva a magamét, a fogyatkozót, hogy újítsassék meg naponként a szükséges mértékben

— *Lajos bácsi, végül azt szeretném kérdezni, hogy van-e az életednek vezérlő Igéje, amely mintegy végigkísért utadon?*

— Van, persze, hogy van. Az Ésaías 25:4. „Mert erőssége vagy a nincstelennek, erőssége a szegénynek a nyomorúságban, árnyék a hőségben, mert a hatalmaskodók dühe olyan, mint a kőfalra zúduló zivatar. Mint hőség a szikkadt földet, megalázod a zajongó bitorlókat, mint a felhő árnyéka a hőséget, elnyomod a hatalmaskodók énekét.” Ezt megtapasztaltam, tényleg így van. Én nem tudom, Bereczky Albert prófétai lélekkel látta-e, de azzal az Igével esketett bennünket, hogy...

— *Bereczky Albert?*

— Igen. Jó barátságban voltunk, akár hiszed, akár nem, a Berci bácsival. Szóval ő esketett bennünket, és az volt az Ige, hogy, „Hű az Isten, aki elhívott titeket az ő Fiával, Jézus Krisztussal, a mi Urunkkal való közösségre.” (1.Kor. 1:9.) És ez így is van. Már megvan a síremlékünk, azon is ez áll.

